

РАЗДЕЛ 5. СОВРЕМЕННАЯ ЯЗЫКОВАЯ СИТУАЦИЯ И КУЛЬТУРА РЕЧИ

УДК 81. 373.612

Динамізм семантичної структури слова в контексті художнього мовлення

Бабич Т.В.

*Кіровоградський національний технічний університет,
м. Кіровоград, Україна*

У статті підтверджено положення про динамічний характер мови, що виявляє себе передусім у потенційній варіативності, рухомості елементів мовної системи. Ці потенційні можливості реалізуються безпосередньо на рівні індивідуального мовлення, у самому процесі мовного вживання.

Ключові слова: динамізм семантичної структури мови, контекст, художнє мовлення, семантичні модифікації.

У результаті різноаспектних досліджень Алатирєвої Н.Б., Бондарка О.В., Карпенка Ю.О., Кочергана М.П., Манакіна В.М., Мейзерського В.М., Русанівського В.М., Семєнець О.О., Соколовської Ж.П., Тараненка О.О., сформувалося розуміння лексичного значення як явища нестатичного, підвладного функціонально зумовленим модифікаціям.

Особливо помітні такі модифікації в поетичному мовленні. Стаючи елементом художнього твору, слово може набувати нових якостей, які раніше йому не були властиві, наприклад, здатності одночасно реалізовувати декілька значень або, навпаки, тільки певну частину своєї семантики, що залежить від можливості різних комбінацій зі словами у контексті. У цьому і проявляється динамічність семантики слова.

Метою статті є дослідження динамічного чинника змін у семантичній структурі лінгвістичних одиниць, що показує, як саме одне мовне явище перетворюється в інше. Таке дослідження є однією з обов'язкових умов всебічного вивчення лексичної семантики слова в художньому тексті та зумовлює актуальність даної розвідки.

Завданням дослідження є з'ясування динамічних аспектів семантичної структури слова на мовленнєвому рівні, що дозволяє уточнити зміст лексичної одиниці залежно від актуалізації в слові одних елементів смислу та нейтралізації інших, адже семантичні перетворення лексичних одиниць зумовлені характером їхнього функціонування.

Характер варіювання лексичного значення в основному зумовлений типом активного компонента семантичної ознаки і максимальньо направлений на особистісний відбір. Наслідком таких змін стає актуалізація семантичних ознак на рівні індивідуального мовлення. Таким чином, слово у своєму новому значенні наділене рідкісною властивістю: воно здатне передавати найрізноманітніші значення, найтонші смислові відтінки; набуває можливості вміщувати в собі багатше значення, оперуючи при цьому незначним набором семантичних ознак, порівняно з його корелятом у лексичній системі.

У поетичному мовленні спостерігаємо конкретизацію семантичних ознак, які не призводять до явних змін у семантичній структурі мовних одиниць. Відбуваються лише різноманітні смислові прирошення, що не порушують, а збагачують зміст слова та реалізують його потенційні можливості.

Розглянемо такі поетичні рядки:

Отож хвала вам!

Бережіть снагу.

І чемно попередить вас дозвольте:

якщо мене ви й зігнете в дугу,

То ця дуга, напевно, буде вольтова [2, с. 150].

У першому випадку словосполучення (*зігнути в дугу*) актуалізує семантичні ознаки фразеологізму 'дуже', 'надто' [7, с.1104], у другому (*вольтова дуга*), очевидно, семантичні компоненти лексеми *дуга* (*дуга* – округла крива лінія; те, що має форму округлої кривої лінії; електрична дуга [4, II, с.431]) контекстуально набувають сем 'напруження', 'сила'. У результаті наведені сполучення отримують значення, які роблять наведені одиниці до певної міри антонімічними. Конкретизація семантичних ознак поетичного слова спричиняє рухомість мовного образу та викликає відразу декілька асоціацій. Саме так і виникають смисли, які коливаються від основного до периферійного значення та утримують поетичний текст в емоційному напруженні.

Одним із наслідків, які зумовлені динамічним характером семантичної структури лексем, є таке значеннєве перетворення мовної одиниці, при якому предметно-логічне ядро в семантиці слова не руйнується повністю, але воно вже достатньо активно наповнюється сторонніми елементами, які за умов певної когнітивної обробки стають домінантами в смисловій структурі цієї лексеми.

Найчастіше такі перетворення відбуваються в результаті ненормативної сполучуваності слів.

Наприклад:

Струшується сад, як парасолька.

Мокрі ниви і порожній шлях...

Ген корів розсипана квасолька
доганяє хмари у полях [2, с. 92].

Слово *корова* (*корова* – велика парнокопитна свійська тварина, самка бугая [4, IV, с. 295]) нейтралізує у словосполученні *корів квасолька* свою основну семантичну ознаку 'тварина' та набуває сем 'дрібний', 'багато', наявних у лексемі *квасолька* (*квасолька* – городня трав'яниста однорічна рослина родини бобових, що має у стручках овальні зерна [4, IV, с. 132]). Подібне перетворення стало можливим завдяки образному уявленню, яке реально представляє стадо корів, які десь аж біля хмар перетворюються на маленькі цяточки – квасольку.

Так само у рядках:

Спасибі й вам, що ви не м'якуші.

Дрібнота будь не годна ворогами.

Якщо я маю біцепси душі –

то в результаті сутичок із вами [2, с. 150].

Перетворення слова *біцепси* (*біцепси* – м'яз руки між ліктем і плечем [4, I, с. 191]) показує новизну авторського ставлення до зображуваної дійсності та матеріалізується шляхом співвіднесення слова *біцепси* із словом *душа* (*душа* – внутрішній психічний світ людини з її настроями, переживаннями, почуттями [4, II, с. 445]). На асоціативному рівні це слово викликає уявлення про душу як фізичну матерію, яку

шляхом спортивних навантажень можна зробити сильною. Можливо, саме ці потенційні семантичні ознаки стали мотивом для перенесення.

Повні семантичні перетворення слів можуть бути наслідком вторинної номінації. „Вторинна номінація – це використання старого слова (його зовнішньої оболонки) для потреб нової номінації” [6, с. 3]. У результаті використання уже наявного слова як імені для нового об’єкта „у слова з’являється нове значення” [6, с. 3]. Його основою стає асоціативний характер мислення людини, що являє собою одну із форм вираження особистісного смислу в семантиці слів.

Саме тому утворення будь-яких вторинних відносно денотата знаків, слів, граматичних форм та інших мовних одиниць, починаючи із семи і закінчуючи текстом, і стає наслідком виникнення у слів нових значень. Своєрідність вторинної номінації простежується у тому, що „гносеологічний образ позамовного об’єкта тут завжди опосередкований переосмисленим змістом мовної форми” [5, с. 167]. Головною умовою вторинної номінації є когнітивний пошук автором при номінації якості найбільш точних (з позиції автора) визначень об’єкта. Джерелом виникнення нових значень стає наявність актуальних семантичних зв’язків між словами, а точніше – вмотивованість слів „з різною семантикою, взаємопов’язаність яких виразно сприймається мовцями” [1, с. 4]. Вторинна номінація може розвиватися на основі будь-якої зовнішньої ознаки. От як, наприклад, описується папороть у вірші Л.В. Костенко:

*Птиці зелені
у пізню пору
спати злетілись
на свіжий поруб...
Тільки злетіть
не змогли, не зуміли:
тісно було,
переплутались крила [2, с. 130].*

У наведеному поетичному дискурсі використання слова *крила* (крила – літальний орган птахів, комах та деяких ссавців [4, IV, с. 346]) пов’язане з конкретним зміщенням функцій цього слова, хоча воно прямо не називає об’єкт описання – *папороть* (він зрозумілий із назви твору). Основним чинником при засвоєнні наведеною лексемою такого значення стає співвіднесеність її із словом *листя* (лист – орган повітряного живлення і газообміну рослин, у вигляді тонкої, звичайно зеленої пластинки [4, IV, с. 91]), семантична трансформація якого пов’язана з актуалізацією сем ‘тонка’, ‘пластинка’, що не включені до складу його семантичного потенціалу та належать до сфери асоціативного. Перенесення назви відбувається за рахунок підміни сем ‘орган’, ‘повітряного’, ‘живлення’, наявних у слові *листя*, семами ‘орган’, ‘призначений’, ‘для’, ‘пересування’, ‘по’, ‘повітряю’, які складають основу значення слова *крила*. Можливо, спільна сема ‘тонка пластинка’ стала основою для виникнення у лексеми *листя* нового художнього образу.

Перерозподіл сем, який призвів до перетворення слова камінь в одиницю другого коду та до його трансформації, відбувається у поетичних рядках Дмитра Павличка «Біля фонтана»:

*Підвієсь один із тих нещасних
І каменем в Марію кинув:
Коли не бачиш і не чуєш,
То, може, хоч відчуєш біль!*

*Любуються фонтаном люди,
Бо камінь гніву з рук народу
Впав на господарів її* [3, с. 16].

У наведеному прикладі лексема *камінь* реалізує два значення у словосполученнях *кинув камінь* камінь – тверда гірська порода у вигляді суцільної маси [4, IV, с. 83] та *камінь гніву* у значенні фразеологізму кинути камінь – осуджувати ганьбити кого-небудь [7, II, с. 362]. Рухливість сем від ‘*тверда*’, ‘*порода*’, ‘*суцільної*’, ‘*маси*’ до ‘*ганьбити*’, ‘*кого-небудь*’ уможливили виникнення мікрозначень слова камінь та призвели до зміни предметно-логічного ядра.

Вивчаючи семантичні перетворення слів, у ході яких трансформується предметно-логічне ядро семантичної структури слова, можна зробити висновок, що лексичне значення слова в умовах поетичного дискурсу не сприймається як основне. Воно слугує лише необхідним матеріалом для створення нового, контекстуального смислу, реалізація якого зніційована естетичними закономірностями організації мовної канви художнього твору та ідейним задумом автора.

Динамізм семантичної структури слова на мовленнєвому рівні дозволяє уточнювати зміст лексичної одиниці залежно від певних художніх завдань. Механізм такого уточнення виглядає як актуалізація в слові одних елементів смислу та нейтралізація інших.

Семантичні перетворення лексичних одиниць у межах конкретного художнього твору мають системний характер. Чинники цих перетворень взаємозумовлені та становлять єдність. Практичне функціонування слова в поетичному дискурсі – це складний процес когнітивного оброблення мовного змісту. Що оригінальніше, або й парадоксальніше сполучування лексичних одиниць в поетичному дискурсі, то вищий рівень семантичного перетворення, тим вище художньо-естетичне напруження поетичного твору.

Список літератури

1. Карпенко Ю.А. Экспериментальные методы в семасиологии / Ю.А. Карпенко, В.В. Левицкий, И.А. Стернин. – Воронеж : Изд-во Воронежского университета, 1989. – 198 с.
2. Костенко Л.В. Вибране / Л.В. Костенко. – К. : Дніпро, 1989. – 560 с.
3. Павличко Д.В. Пелюстки і лева. Вибрані поезії / Д.В. Павличко. – К. : Дніпро, 1964. – 148с.
4. СУМ – Словник української мови: в 11-ти томах. – К. : Наукова думка, 1970 – 1980.
5. Телия В.Н. Типы языковых значений. Связанное значение слова в языке / В.Н. Телия. – М. : Наука, 1981. – 269 с.
6. Тропина Н.П. Семантическая деривация: мультипарадигмальное исследование [монография] / Н.П. Тропина. – Херсон : Изд-во. ХГУ, 2003. – 336 с.
7. Фразеологічний словник української мови: у 2-х томах / За ред. В.М. Білоноженко. – К. : Наукова. думка, 1999.

**Динамізм семантичної структури слова
в контексті художнього мовлення**

Бабич Т.В. Динамизм семантической структуры слова в контексте художественной речи // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 2. С.81-85.

В статье подтверждено положение о динамическом характере языка, что проявляется прежде всего в потенциальной вариативности, подвижности элементов языковой системы. Эти потенциальные возможности реализуются непосредственно на уровне индивидуальной речи, в самом процессе языкового употребления.

Ключевые слова: *динамизм семантической структуры языка, контекст, художественная речь, семантические модификации.*

Babich T. V. Dynamism of semantic structure of word is in the context of the artistic broadcasting // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 81-85.

The article confirmed the position of the dynamic nature of language, which manifests itself primarily in the potential variability, mobility elements of the language system. These potential opportunities are realized directly at the level of individual speech.

Key words: *dynamic semantic structure of language, context, artistic speech semantic modification.*

Поступила до редакції 22.03.2012 р.